

GRAFIČKA ZBIRKA KR. SVEUČILIŠNE KNJIŽNICE U ZAGREBU

Banskom naredbom od 18. decembra 1919. broj 43,672 izdaje se statut »Grafičke zbirke kr. sveučilišne knjižnice u Zagrebu«, koja je zapravo bila stupila u život već krajem juna iste godine. Prema tome statutu ima zbirka da sadrži: 1. zbirku grafičkih listova (drvoreza, bakroreza, bakropisa, litografija i izvornih crteža); 2. zbirku knjiga urešenih izvornim grafičkim listovima; 3. zbirku portreta; 4. zbirku topografskih listova; 5. zbirku arhitekturnih crteža i 6. priručnu knjižnicu. Osnovu zbirke sačinjavaju grafički listovi dosada pohranjeni u sveučilišnoj knjižnici i Valvasorova zbirka u smislu ugovora sklopljenog dne 30. juna 1914. između Prvostolnog kaptola i zemaljskog erara odobrenog po nadležnim vlastima. U načelu se stara grafika nema sabirati niti se ima upotpunjivati zbirka Valvasorova. Izuzetak čine listovi starih grafičara rodnom Hrvata, Srba i Slovenaca, ali se izuzetno mogu nabavljati djela stare grafike u osobito povoljnoj zgodi. Što se tiče onih odjeljaka zbirke, koji su pomenuti pod 3. i 4., uzet će se u prvom redu obzira na lica i mjesta, koja su značajna za domaću prošlost. Glavna je zadaća zbirke, da skuplja u prvom redu grafičke umjetnine jugoslavenske i slavenske uopće, ali kako je ova zbirka jedina državna ustanova takove vrste, nastojat će uprava, da prema svojim raspoloživim sredstvima skuplja u valjanom izboru i najznačajnija djela svjetskih grafičara.

Osnovu »Grafičke zbirke« sačinjavaju, dakle, grafički listovi, što ih je skupio Ivan Vajkard Valvasor, slovenački polihistor.

Valvasorov se djed Jeronim doselio u Kranjsku u prvoj polovici XVI. stoljeća iz svoje domovine Italije, iz bergamaskog gradića Telgate, povodeći se za primjerom svoga zemljaka i imenjaka Ivana Baptista Valvasora, koji je došao u Kranjsku trgu-

jući suđem od majolike, te postao kasnije velikim bogatašem i bankarom. Kao nagradu za vjerno službovanje poklonio je taj Ivan Baptist svome imenjaku Jeronimu grad Galleneck (Golnek) u Gornjoj Kranjskoj. Bartolomeju, sinu Jeronimovu, koji bijaše naslijedio trgovinu Ivana Baptista Valvasora, rodi se 1641. u Ljubljani sin Ivan Weykhard. Kako se poradi plemenite darežljivosti Ivana Baptista i Jeronimova porodica obogatila, pošalju roditelji sina u u kolegij ljubljanskih Isusovaca, koji ga odgojiše u onodobnom humanističkom duhu. Tako se u njega već zarana počeo buditi istančan smisao za znanost uopće, koji ga ne učini samo uvaženim polihistorom i članom londonske Royal Society, nego ga i potkraj njegova života baci u goleme materijalne neprilike. Od rane je mladosti usto u njega bila živa želja za putovanjem, peregrinacijom, kako je sam zove. Tako je već 1659. na prvom svom velikom putovanju po Njemačkoj, odakle ga turske najezde na »granicu« zovu kući. Kao »dobrovoljac« (Volontierer) bije se on s Turcima oko Senja i studira život i običaje uskočke, koje je kasnije u svom velikom djelu opširno opisao. Za Senj je uopće imao mnogo simpatija, nesamo stoga, što je taj grad bio po njegovu mnijenju »domaja izvrsnih i neustrašljivih bojnika«, već i stoga, što je bio rodnim gradom njegova najboljeg prijatelja, zlatnog viteza Pavla Rittersa Vitezovića. 1666. je u Beču, gdje velikom revnošću pohađa zbirke i knjižnice, osobito dvorsku, kojom je upravljao slavni Petar Lambeccius. 1669. uputi se preko Mletaka na veliko svoje putovanje po Italiji, Africi, Francuskoj, Njemačkoj i Švicarskoj. Nažalost se dnevnik ovog njegovog velikog putovanja, štono ga on češće u svojim djelima spominje, nije sačuvao, tako da detalje toga puta treba sastavljati, i ako krnje, po raznim kratkim pomenima i bilješkama, rasijanim po njegovim djelima. God. 1670. iskrca se u Toulonu i boravi do g. 1672. u Francuskoj, i to duže vremena u Marseillu, Avignonu, Beaucairu, Lyonu i Parisu. U Lyonu je najdulje ostao, učeći istorijske znanosti, arheologiju, matematiku, magiju i alkemiju. Iz ovoća se lyonskog naukovanja sačuvaše i dvije njegove francuski pisane rasprave: »Diverses leçons prises dans le premier des elements d'Euclide et autres livres« i

¹ P. v. Radics: Johann Weykhard Freiherr von Valvasor, Ljubljana 1910. O zbirci samoj pisao je nešto i ominozi pater Sebastian Brunner u svome djelu: Agram. Einige Notizen über Vergangenheit und Gegenwart der Hauptstadt Kroatiens. Wien 1871., te dr. H. Hranilović u nedovršenu članku, štampanom u »Prosvjeti« 1896.

»Traité des Fortifications«. Iz Parisa zaputi se po svojoj prilici preko Nancya, Njemačke i Švicarske kući u Kranjsku, gdje se oženi i stalno smjesti na svome dvoru u Wagensbergu. Tu sada počinje marljivo poslovanje. Sve, što je tijekom svojih putovanja sabrao, svrstava on u pomno uređene zbirke matematičkih sprava, slika, starih novaca, ruda i prirodnina iz raznih krajeva svijeta, te knjiga (oko 10.000 svezaka), rukopisa, plemićkih grbova i genealogija. On sam bavi se istorijom, geografijom, topografijom, genealogijom, heraldikom, alkemijom, tehničkim projektima, bakropisom, glazbom i lijevanjem kipova od bronze, kojega je tehniku i sam dobrano usavršio. Oko sebe skuplja mnoge slikare i bakroresce, koji su uza nj živili i spremali ilustrativnu građu za njegova djela. Među njima su Nizozemci Almanach i Peter Wrex, Nijemci Johann Koch, Andreas Trost, Atzelt, Peter Müngersdorff, J. A. Boener, Mathias Greyscher i Bartl Ramschissl (koji je za nj slikao grbove svih kranjskih plemićkih porodica za veliku »Grbovnicu« — Wappenbuch² — što se danas nalazi u metropolitanskoj knjižnici u Zagrebu), te Hrvat Pavao Ritter Vitezović.

Kao plod napornog i skupog tog poslovanja izlaze sada redom godimice njegova djela. 1679. »Topographia Carniolae moderna«, 1680. Ovidijeve metamorfoze sa bakrorezima Trosta i Greyschera, 1681. »Topographia Archiducatus Carinthiae moderna«, 1681. »Theatrum mortis humane tripartitum« na način i ukus Holbeinovih mrtvačkih plesova. 1683. bori se opet proti Turcima po Štajerskoj. Na osnovi rasprave o Cirkničkom jezeru bira ga 1687. Royal Society u Londonu za svoga člana. 1689. izade kao kruna njegova rada ogromno djelo »Ehre und Ruhm des Herzogtums Krain«, Ali sve pohvale i časti, koje mu iskazaše povodom toga djela, ne zaustaviše financijsku njegovu propast. Siromah se, spremajući građu za svoja djela, bio tako istrošio, da mu redom prodadoše dvor Wagensberg, kuću u Ljubljani i dragocjenu njegovu knjižnicu. 1693. umre strven i skršen u Krškem, kud se bio sklonio.

Godine 1690. kupi zagrebački biskup Ignacije Mikulić Valvasorovu knjižnicu, moжда posredstvom Pavla Rittersa Vitezovića, udarivši ovom kupnjom osnovu današnjoj metropolitanskoj knjižnici zagrebačkoj. Među 10.000 svezaka, dijelom vrlo dragocjenih izdanja, zaprema u toj knjižnici pomenutih već sedamnaest folijanata bakropisa, drvoreza i crteža odlično mjesto. Isprva ih

² Isp. članak J. Barlé-a: »Valvazorjeva knjiga grbov« (»Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko«. VII. str. 47.).

je bilo osamnaest, ali se četvrti svezak izgubio još tijekom osamnaestoga stoljeća.³

Valvasor dakako nije svrstao ovu svoju zbirku kritički, t. j. po raznim umjetničkim školama, nego po predmetima, koje slike prikazuju. Svesci su folijanti (30 cm. široki, a 39 cm. visoki) vezani u debelu kožu, a sadrže svaki po 300 do 400 listova, na koje su bakropisi na takozvani à jour-način prilijepljeni. Svaki svezak ima štampani naslovni list, koji njemačkim jezikom navodi općeni sadržaj. Tako primjerice svezak XI: »Vnderschiedliche de arte amandi, Ovidische nackete Kinder, Bachus, Satyri, Romanische vnd andere Stutuen auch Lauber zum zeichnen und reissen wie auch allerley Venerische vnd sonsten dergleichen nackete Kupfer welche mit sonderbahren Fleiss zusamben gebracht durch Johann Weychard Freyherrn zu Wagensperg in Crain Anno 1685«. Zbirka počinje u prvom svesku sa slikama iz staroga zavjeta, nastavlja u drugom novi zavjet, život Marijin, muku Isusovu. U trećemu su svesci pustinjaci. U petomu sibile, dvanaest mjeseci, četiri godišnja doba, četiri elementa, četiri strane svijeta, pet čutila. Šesti sadržaje razne nošnje, urese, vatromete, arhitekture, perspektive i topografije. U sedmom su zemljovidi, gradovi, more, luke. U osmom povorke, seljaci, muzikanti, prosjaci, ludaci, krabulje. U devetom bitke, lov, ribolov, ptice, cvijeće, voće. U desetom Ovidijeve metamorfoze. U dvanaestom su portreti. U trinaestom većim dijelom francuski majstori. U petnaestom Dürer i stariji njemački majstori. U šesnaestom su drvorezi. U sedamnaestom izvorni crteži, a u osamnaestom voće, ptice »und dergleichen maistentheils nach dem Leben mit Wasser Farben gemahlene Stückl«.

Što se pojedinih škola tiče, zastupani su od njemačkih majstora (ne navodimo ovdje neko 50 monogramista t. zv. »Kleinmeistera«, kojih su djela vrlo dobro zastupana): Martin Schongauer (11), Matthias Zasinger

³ U svom članku »Kako je prišla Valvasorjeva knjižnica v Zagreb?« (Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo. IX., 1928. str. 168.—111.) iznosi I. Vrhovnik, da Valvasorovu zbirku nije biskup Mikulić kupio, nego da je zagrebačkoj biskupiji poklonio prvorodeni sin iz Valvasorovog drugog braka, Volbenk Vajhard. Moleći, naime, ovaj zagrebačkog biskupa Martina Brajkovića, da ga posveti za đakona i svećenika, poziva se u svojoj molbi, datiranoj u Karlovcu 19. augusta 1703., na to, da je njegov pokojni otac učinio mnogo dobro zagrebačkoj biskupiji, naročito time, što joj je svoju znatnu knjižnicu svojevóljno darovao na vječni spomen (certam bibliothecam spontanee pro perpetua memoria donauerit).

(3), Wenzel iz Olomuca, Albrecht Dürer (56 bakropisa, među ovima potpuna Muka Kristova, sv. Jeronim, Adam i Eva, sv. Eustahij, Melanholija u 2 primjerka, te 80 drvoreza, među kojima je mala i velika pasija, život Marijin te Apokalipsa), Lucas Cranach (20), Albrecht Altdorfer (10), Hans Sebald Beham (91 bakrorez, 7 drvoreza), Georg Pencz (93), Heinrich Aldegrever (96), Hans Brosamer (4), Daniel i Jeronimus Hopper, Hans Sebald Lautensack, Virgil Solis (225), Jost Amman (32 bakroreza, 22 drvoreza), Dominicus Custos (16), Peter Aubry (28), Sadeleri: Johann (63), Raffael (194), Edigius (16), Tobias (19), Wenzel Hollar (13), Melchior Küssel (65), Jonas Umbach (15), Sandrarti: Joachim (4), Jacob (66), Maria Susanna (84), Hermann Hendrik Quiter (dvanaest prekrasnih mezzotinta i to u vanredno rijetkim istiscima na modrom papiru).

Od Nizozemaca: Lucas Jacobsz van Leyden (35), Hieronymus Cock, Adriaen Collaert, Philipp Galle (44), braća Wierix-i: Jan, Hieronymus (25), Anton (14), Nicolas de Bruyn, Hendrick Goltzius (57), Jan Saenredam (6), Jacob de Gheyn (2), Cornelis Bloemaert (2), Crispin de Passe (49), Cornelis Galle (31), Willem Swanenburg, Lucas Vorsterman (16), Schelte a Bolswert (17), Jan van de Velde (13), David Teniers, Cornelis Schut, Rembrandt van Rijn (3), Justus van der Nypoort (37), Adriaen van Ostade, Albert Clouwet.

Talijani: Domenico Campagnola, Marco Dente da Ravenna (3), Maestro del Dado (3), Giulio Bonasone, Antonio Salamanca, Enea Vico (32), Giorgio Ghisi (6), Martino Rotta-Kolunić iz Šibenika (7, među ovima ogromni bakropis Michelangelova Posljednjega suda), Agostino Carracci (14), Antonio Tempesta (26).

Od francuskih su umjetnika izvrsno zastupani najraniji bakropisci, tako Jean Duvet, rođen 1485., (12 slika iz rijetke i znamenite njegove Apokalipse, rađene pod utjecajem Lionarda da Vincia i Dürera), Jean Gourmond (3), Stephanus (Etienne) Delaune (15), Thomas de Leu (3), Jacques Callot (161), Abraham Bosse (14), Stefano della Bella (49), Michel Dorigny (4), Claude Mellan, Jean Lepautre (57), François Collignon (17), Nicolas Cochin (30), Pierre Landry (40).

Od wagenberškog kruga zastupan je Valvasor sam (3), Pavao Ritter Vitezović (5), Andreas Trost (30), Matthias Greyscher (26) i Peter Müngersdorff.

Izvorni su crteži Valvasorove zbirke pretežnim dijelom nizozemski i njemački. Od Nizozemaca zastupani su većim brojem signiranih crteža David Teniers, Isack van Ostade, Justus van der Nypoort, Adriaen van de Velde, Lucas van Uden, Jan Por-

cellis (izvrsna marina), Pieter de Molijn (prekrasan akvelirani pejzaž), Andries Both. Od njemačkih majstora ima iz početka XV. stolj. izvanredno zanimljiv anonimni crtež jednog sitnog majstora (Kleinmeister) te serija vrlo ranih i dobrih kopija bakroreza Dürerovih (Bartsch, Peintre-Graveur, brojevi 36., 41., 50., 54., 89. i 101.), Schongauerovih (B. br. 15.) i Aldegreverovih (B. br. 88. i 93.).⁴ Od kasnijih njemačkih umjetnika zastupani su naprijed već pomenuti umjetnici wagenberškog kruga, a među njima osobito Nizozemac Almanach. Od talijanskih umjetnika ima sva sila velikim dijelom anonimnih crteža XVII. vijeka, upoprijeko vrlo neznatne umjetničke vrijednosti, što izvornih što opet kopija. Od važnosti su samo dvije skice crvenom kredom (Rötél) Paola Veronesa i jedan izvrstan lavirani croquis Jussepa de Ribere (lo Spagnoletto). Od Francuza zastupan je Jacques Callot.

Samo se po sebi razumiјеva, da će zbirka, sabrana i sastavljena po gore navedenom više manje naivnom sistemu bez strožih znanstvenih kriterija sadržavati uz mnoge dragocjenosti i mnogo koješta ne vrijedno i bescjeno. Učinili bismo doista veliku krivicu čestitome Valvasoru, kad bismo ga toga radi prekoralavali, sudeći njegov posao po današnjem stanju znanosti. Treba naime vazda uzeti na um, da je već sama zamisao ovakove zbirke za XVII. stoljeće nešto sasvim izvanredno, pogotovu za čovjeka, koji je živio u našim krajevima u doba sveudiljnih najezda i nasrtaja turskih. Ovakove su zbirke u ono doba i po zapadnoj Evropi velike rijetkosti. Veliki sabirači XVI. i XVII. stoljeća, među kojima bijahu najznatniji Timoteo Viti, Giorgio Vasari, car Rudolf II., Karlo I. engleski, kraljica Kristina švedska, Earl of Arundel i Duke of Devonshire, zacijelo su uz izvorne crteže sabirali i bakroreze, ali nam o tome njihovu poslu pogledom na bakropise nije ništa izrijekom poznato. Tek oko polovice XVII. stoljeća počinje sabiranje bakroreza u modernom smislu te riječi. Prema tome treba dakle Valvasorovo nastojanje uvelike cijeliti.

Iz gore navedenog pregleda razabire se, da su u Valvasorovoj zbirci relativno najvećim brojem djela zastupani Albrecht Dürer i Jacques Callot. Prvi sa 136, a drugi sa 161. (osim toga su izvrsno zastupani gotovo svi umjetnici, koji su bili učenici i nasljeđivači Callotovi, kao Stefano della Bella, Nicolas Cochin, Abraham Bosse, Pieter Quast i drugi). Možda stoga ne će biti presmjela tvrdnja, ako rečemo da je u Valvasora bio osobit interes za oba ova

⁴ O ovim je kopijama napisao oduševljeni članak »Izvorni crteži Albrechta Dürera« August Šenoa u »Viencu« 1873, str. 526.

umjetnika. To ne bi bila osamljena pojava, jer znamo, da su u XVII. stoljeću baš ova dvojica bila uvelike cijenjena i tražena. Tako je u ono vrijeme Claude Maugis, Abbé de Saint Amboise, savjetnik Marije de Medicis u pitanjima umjetničkim, skupio potpunu zbirku Dürerovih djela, dok je liječnik Charles Delorme sabirao jednakim marom isključivo djela Callotova.

Najposlije treba spomenuti, da su u gore navedenim pregledima spomenuti samo najvažniji umjetnici. U svemu je u zbirci (računajući dakako u ovaj broj samo dosad identificirana djela) zastupano 455 umjetnika sa 4133 djela, dok anonimnih, neidentificiranih i manje vrijednih djela ima 6400.

Ova je dragocjena zbirka ležala sasvim zapuštena u prašnome spokoju metropolitanske knjižnice, dok je ona bila još smještena u Bakačevoj kuli. Nekadašnji kustos knjižnice, presvijetli gospodin kanonik i opat dr. Ljudevit Ivančan, spoznao je golemu vrijednost njezinu pak ju je finim razumijevanjem i neiskazanim marom uredio te po mogućnosti točno znanstveno katalogizirao.

Pored Valvasorove zbirke ušao je u novo osnovanu »Grafičku zbirku« i velik broj onih grafičkih listova, koji su se tijekom vremena bili skupili u Kr. sveučilišnoj knjižnici, među njima naročito rijetki i lijepi engleski mezzotinti i francuski bakrorezi XVIII. stoljeća, znatan broj historijskih portreta i arhitekturnih crteža (među njima kao unicum sedamdeset izvornih crteža velikog baroknog arhitekta Johanna Bernharda Fischer von Erlacha). U dvanaest godina svoja opstanka skupila je »Grafička zbirka« gotovo sva djela jugoslavenskih grafičara, velik broj listova slavenskih, francuskih i njemačkih modernih grafičara, mnogo historijskih portreta i znatnu priručnu knjižnicu. »Grafička zbirka« ima danas oko trinaest hiljada grafičkih listova, sva njezina priručna knjižnica broji 850 djela. Uprava priredila je niz povremenih izložba, među kojima su bile najznatnije; izložba francuske grafike XV.—XVII. stoljeća, izložba jugoslavenske grafike, izložba francuske grafike XVIII. stoljeća, izložba engleske grafike XVIII. stoljeća i izložba djela Albrehta Dürera.

RUŠEVINE CRKVICE SV. JURJA U JANJINI

U polju varoši Janjine, na poluotoku Stonskom Ratu ili Pelješcu, diže se mali brežuljak, koji je obrasao niskogoricom, a naokolo su vinogradi. Taj brežuljak narod zove Sućuraj, a udaljen je od Janjine 20 časaka, jednako toliko i od sela Popoveluke. Na vrhu se vide grobovi, a po brežuljku je bilo oko nekih 60 bogomilskih grobova, koje su seljaci obrađujući vinograde većinom razrušili.

Slutio sam, da je tu na vrhu morala biti crkvice, pak sam sa janjinskom i popovskom omladinom počeo kopati vrh. To sam radio 1921. kao povjerenik za Pelješac i Mijet od strane Pokrajinskog konservatorskog ureda za Dalmaciju u Splitu. Omladina je požrtvovno i badava radila te sam otkrio glasovitu crkvicu sv. Jurja. Iskapanjem se našlo i ulomaka rimskih kupa te opeka; tegule i imbrices, ulomaka amfora, džara, pa i ulomak rimske nadgrobne ploče iz III. stoljeća po Kr. sa natpisom:

P. A N N O.

O. N S.

To je moralo biti rimsko pogansko groblje, a valjada i rimski poganski hram, jer je sa brežuljka divan pogled po okolici

janjinskoj i po neretvanskom zalijevu.

Čini se, da su Hryati u IX. ili X. stoljeću sagradili na tom mjestu crkvicu u čast sv. Jurja, veoma malenu i usku. Od te crkvice našlo se osam komada transena sa prozora. To su ulomci starohrvatske ornamentike sa pletenicama, uvezani u naličju, posve slični ostacima sa natpisima hrvatskih knezova: župana Budimira, kneza Mutimira, velikog kneza Držislava, koji se čuvaju u kninskom muzeju, a nalik su i ulomcima sa natpisom kneza Branimira, u zagrebačkom arheološko-historiskom muzeju, pa slični luku u crkvi sv. Krševana u Zadru, te ulomcima sv. Stjepana u Dubrovniku. Nađen je i mali kapitel, ulomak rosete, ulomak luka, jedan križ, jedan prozor sa pet okruglih malih otvora, sve u starohrvatskom slogu, čini se iz X. stoljeća. Sada su ti artefakti spremljeni u župnom muzeju u Janjini.

Osobito pada u oči krasni ostatak arhitrava sa natpisom:

IN OMINE DOMINI EGO PET(RUS)

koji je bio prije nađen, a izrađen u starohrvatskom slogu.

Sve je to bilo u ruševinama u crkvi, nad kojom je bila izrasla drača i niskogorica, koju je trebalo sasjeći najprije, pa onda početi otkopavati crkvicu. Ovi ulomci arhitrava i transena, te ostaci starohrvatske ornamentike, svjedoče nam, da je crkvice